

आधुनिक भारताच्या जडणघडणीत समाज सुधारकांचे योगदान

| डॉ. विलास आबा गायकवाड
(संपादक)

आधुनिक भारताच्या
जडणघडणीत
समाजसुधारकांचे योगदान

संपादक

प्रा. डॉ. विलास आबा गायकवाड

लोकप्रशासन विभाग प्रमुख,

मातोश्री शांताबाई गोटे

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

वाशिम जिल्हा वाशिम.

दयाधन पब्लिशर्स ग्रुप,
भारत सरकारच्या MSME मंत्रालया अंतर्गत मान्यताप्राप्त
नोंदणी क्रमांक MH-12-0001884

आधुनिक भारताच्या जडणघडणीत समाज सुधारकांचे योगदान

© डॉ. विलास आबा गायकवाड

आवृत्ती :- पहिली

प्रकाशिका

सौ. मस्के अनिता दयाराम

दयाधन पब्लिशर्स ग्रुप, 263, 'अनुदया', अकोला रोड, ग्रामपंचायत
कार्यालयाजवळ, बळसोंड, हिंगोली. महाराष्ट्र राज्य, (भारत) 431513.

Mob. No. 7276193979 / 9604872233

Email Id: - dayadhanpublishersgroup@gmail.com

Website: - <http://www.dayadhanpublication.com>

मुद्रक

श्रेया प्रिंटेर्स, 263, 'अनुदया', अकोला रोड, ग्रामपंचायत कार्यालयाजवळ,
बळसोंड, हिंगोली. महाराष्ट्र राज्य, (भारत) 431513.

प्रकाशन दिनांक 17/09/2021

ISBN 978-93-91097-09-7

किंमत 340/-

टीप:-

प्रस्तुत ग्रंथातील लेखन व पुनर्मुद्रण यांचे सर्व हक्क सौ. आनिता दयाराम
मस्के यांच्याकडे राखीव आहेत. लेखन संप्रमित अथवा सदोष झाल्यास
आढळल्यास यासाठी केवळ लेखकच जबाबदार असतील. ग्रंथातील भाषा, लेखन
आणि आशय याविषयी प्रकाशिका किंवा मुद्रक सहमत असतीलच असे नाही.
न्यायाधिकरण:- जिल्हा व सत्र न्यायालय, हिंगोली.

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	शीर्षक	लेखक	पृष्ठ क्र.
१	समाज परिवर्तनात सावित्रीबाई चे योगदान व साहित्य	प्रा. डॉ. मीना भगवानराव बोर्डे	१-५
२	गोर बंजारा समाज: विशेष संदर्भ श्री सद्गुरु संत सेवालाल महाराज	डॉ. बंजारा दिलीप लालू	६-९
३	आधुनिक मुंबईचे शिल्पकार नाना उर्फ जगन्नाथ शंकर शेठ	प्रा. डॉ. सुनील दत्त एस गवारे	१०-१५
४	मध्ययुगीन भारतातील समाजसुधारक "श्री महात्मा बसवेश्वर महाराज "	प्रा. डॉ. सिध्देश्वर शेटकर	१६-२१
५	गोपाळ गणेश आगरकर यांचे सामाजिक विचार	प्रा. डॉ. विकास बी. चांदजकर	२२-२६
६	महिला विकासात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान	प्रा. डॉ. मीना भगवानराव बोर्डे	२७-३०
७	राजर्षी शाहू महाराजांचे अस्पृश्य व बहुजनांसाठीचे शैक्षणिक कार्य	सहा. प्रा. ज्ञानेश्वर सुभाष कव्हर	३१-३४
८	साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठे दलित साहित्य आणि कार्य	सहा. प्रा. सचिन रवींद्र इंगोले	३५-३८
९	राष्ट्रीय एकात्मतेचे शिल्पकार - सरदार वल्लभभाई पटेल	प्रा. डॉ. गौरव गोविंदराव जेवळीकर	३९-४३
१०	महात्मा गांधीचे सत्य व अहिंसा संबंधीचे विचार	डॉ. आर. जी. बोर्डे	४४-४८
११	एक महान योद्धा... कुशल राजनीतिज्ञ... आणि प्रभावशाली शासक महाराणी अहिल्याबाई	प्रा. कु. पल्लवी र. देशमुख	४९-५१
१२	महामना पंडित मदन मोहन मालवीय यांचे समाज कार्यातील योगदान.	प्रा. पूजा हिरामण गांगोडे	५२-५४

५. गोपाळ गणेश आगरकर यांचे सामाजिक शिक्षण

ज.ई. विक्रम बी. चौदककर
 राज्यपाल विचार मंडळ
 एन. एस. गेट महाविद्यालय, कोरगाव

आगरकरांचा जन्म महाराष्ट्रातील विदर्भातील खेड्यात झाला. सुरुवातीचे शिक्षण त्यांचे घराबंदीतच झाले. अनेक मार्ग चालवण्याचे त्यांचे. काही सामाजिक कार्येही त्यांच्याकडे. काही व्युत्पन्न म्हणून तर काही कर्तव्यरुपाचे काम करून त्यांनी नैतिकतेचे शिक्षण पूर्ण केले. शिक्षणासाठी ते क-हाड, अकोला, रत्नागिरी येथे गेले. १८७५ साली ते मॅट्रिक झाले. त्यानंतर महाविद्यालयी शिक्षण घेण्यासाठी ते पुण्यात गेले. पुण्यात त्यांनी इंग्लिश व प्रवेश घेतला. वर्तमानकाळ लिखाण करणे, वास्तुशास्त्र, निवृत्त घात घेवून बहिष्कारे, शिक्षण मंत्रालय अशा प्रकारे मुजरान घालून असे गोपाळ गणेश आगरकर व लो टिळक ओक्टोबर १८८९ मध्ये एम ए करताना झाली. त्यांनी एकत्र शिक्षण घेतले. त्यांनीच त्यावेळेस कोरगाव वृत्तपत्र सुरू करण्याचे ठरवले होते. लो टिळक, गोपाळ गणेश आगरकर व विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांचा पुढाकार होता.

गोपाळ गणेश आगरकर हे महाराष्ट्रातील विद्यार्थी समाजसुधारक, पत्रकार व शिक्षणतज्ञ होते. आधुनिक महाराष्ट्रातील इतिहासात सामाजिक जागृतीत आगरकरांचे योगदान मोठ्याने आहे. समाजप्रबोधन करण्यासाठी सुधारक, कोरगाव व मराठा या वृत्तपत्रांचा अर्थ घेतला. सामाजिक समानता, स्त्री पुनरुज्ज्वलन आणि विज्ञाननिष्ठता त्यांची तिकनमूल्ये होती. मुलींचा मुष्टा शिक्षण मिळायला पाहिजे असे त्यांनी सुधारक या वृत्तपत्रात लिहिले. बुद्धिप्रामाण्यवादाचा पुरा करून महाराष्ट्रात समाजसुधारणा करणे-या समाजसुधारकांमध्ये गोपाळ गणेश आगरकरांचा समावेश होतो. महाराष्ट्रातील समाजसुधारकांमध्ये माटियाळीतील कांतीकारी समाजसुधारक म्हणून आगरकर हे महत्त्व ठरतात.

आगरकर हे बाळ गंगाधर टिळक यांनी सुरू केलेल्या कोरगाव वृत्तपत्राचे पहिले संपादक (१८८०-१८८१) होते. पुण्यात महाविद्यालयी शिक्षण घेत असतांना लो टिळक व आगरकर या दोघांच्याही मन

देशीची प्रेरणा जागी झाली. दिनांक १ जानेवारी १८८० रोजी पुशास्त्री चिपळूनकरांनी न्यू इंग्लीश स्कूलची स्थापना केली. आगरकर ८९ मध्ये एम. ए. झाल्यानंतर चिपळूनकरांना जावून मिळाले. आगरकर टिळक यांनी १८८१ मध्ये इंग्रजीतून मराठा व मराठीतून केसरी अशी १ वृत्तपत्रे सुरू केली. केसरीचे संपादकत्व आगरकरांनी स्वीकारले. पुढे टिळक व आगरकरांनी २४ ऑक्टोबर १८८४ मध्ये डेक्कन यूकेशनची स्थापना केली व त्या अंतर्गत १८८५ साली फर्ग्युसन लेजची स्थापना केली. आगरकर याच कॉलेजमध्ये शिकवू लागले. पुढे फर्ग्युसनचे प्राचार्य झाले.

सामाजिक सुधारणासंबंधीचे विचार — गोपाळ गणेश आगरकर हे तिकता ऐहिकता, बुद्धिप्रामाण्यवाद, व्यक्तिस्वातंत्र्य या आधुनिक चिंतना प्रमाण मानून जिवाच्या दुराराने समाजसुधारणांचा पाठपुरावा करणारे समाजप्रवांधक होते. महाराष्ट्रातील समाजपरिवर्तनाच्या प्रक्रियेला विवेकाचे, बुद्धिप्रामाण्याचे व व्यक्तिस्वातंत्र्याचे अधिष्ठान देवून परिवर्तनाचे विज्ञाननिष्ठ तत्वज्ञान निर्माण करण्याचे श्रेय गोपाळ आगरकराकडे जाते. सामाजिक परिवर्तनाच्या चळवळीला गती या काळामध्ये प्राप्त करून देण्याचे काम गोपाळ गणेश आगरकरांनी केले. विज्ञाननिष्ठ दृष्टिकोन स्वीकारून ग्रंथ लिहण्याला विरोध करून बुद्धिप्रामाण्य चिक रास धरणारे तत्कालीन सुधारकांनी आपला विचार परखडपणे मांडणारे सुधारक म्हणून आगरकर उल्लेखनीय आहेत.

आगरकरांनी बुद्धिवादाचा आधार घेवून सामाजिक सुधारणांचा प्रयत्न केला. बुद्धिला जे पटेल तेच स्वीकारले पाहिजे केवळ आंधानुकरण करून ग्रंथामध्ये दिले आहे म्हणून ते स्वीकारणे अयोग्य ठरते. रूढी प्रामाण्याऐवजी वैज्ञानिक कार्यकारणभावांनी युक्त बुद्धिप्रामाण्यवाद अज्ञविण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. स्त्री सुधारणेचा प्रयत्न करताना स्त्रियज्ञानात अखिल पुरूषाच्या बरोबरीने हक्क आणि अधिकार असले पाहिजेत हा विचार त्यांनी प्रभावीपणे मांडला. स्त्रियांनी जींकिटे घालली पाहिजेत असे म्हणत, याचाच अर्थ असा होतो की पुरूषाच्या बरोबरीने समाजात स्त्रियांना महत्त्वपूर्ण स्थान असले पाहिजे.

राजकीय स्वातंत्र्याआधी समाजसुधारणा महत्त्वाची आहे. बालविवाह, अस्पृश्यता यासारख्या समाजातील अनिष्ट रूढी अगोदर नष्ट

आगरकरांची कुचंबना होऊ लागली. याची परिणती पुढे केसरी सोडण्यात आली. कोल्हापूर प्रकरणात दोघांना झालेली शिक्षा भोगण्यासाठी त्यांना गोंगरी येथील करागृहात ठेवण्यात आले होते. त्यावर आगरकरांचा गोंगरीवरील दिवस हा लेख प्रसिध्द आहे. त्यात दोघांच्या संबंधावर लिहिलेले आहे. त्यावेळेस कोठडीत असतांना कॉलेजमधील दिवस, सामाजिक सुधारणांची वचने त्यातील किती साध्य केली या विषयावर आपण दोघे चर्चा करित असु असे आगरकरांनी लिहिले आहे.

१८८७ या वर्षीच्या २५ ऑक्टोबरला केसरीच्या पाच ओळीचे स्फुट आले आज पासून रा. बाळ गंगाधर टिळक बी. ए. एल. एल. बी. हे केसरीपत्राचे प्रकाशक झाल्यामुळे प्रकाशकत्वाची जबाबदारी त्यांच्या खांद्यावर आहे. रा. गोपाळ गणेश आगरकर एम. ए. यांच्यावरती जबाबदारी राहिली नाही. आगरकरांनी स्वतंत्र वृत्तपत्र काढून आपल्यातील दुही स्पष्ट करू नये असे टिळकांचे म्हणणे होते. त्यांनी केसरीत स्वतंत्रपणे आपले नाव लिहून आपले मत मांडायला टिळकांची काहीच हरकत नव्हती. सुरुवातीच्या काळात आगरकरांनी तेही केले. विशेष अग्रलेखाविरोधात भुमिकाही त्यात असत आणि टिळकही त्या छापत. फीमेल हायस्कूलातील शिक्षणक्रम या नावाने केसरीच्या अग्रलेखातून मोठालेख आगरकरांनी लिहिला यापूर्वी केसरीने छापलेल्या चार अग्रलेखाचा प्रतिवाद करणारा हा लेखही केसरीने काटछाट न करता छापला. दोघांमधील संबंधाचे हे एक उदाहरण आहे.

अखेरच्या दुखण्यात आगरकरांनी टिळकांची आठवन येउन त्यांनी त्यास मुद्दाम भेटिला बोलावून आपले दुःख हलके केले होते. त्याच प्रमाणे केसरीतला आगरकरांवरील मृत्यूलेख लिहित असतांना टिळक रडत होते व तो दोन कॉलमचा लेख लिहिण्याला त्यांना या उमाळ्याच्या अडथळ्यामुळे चारतास पुरले नाही. या लेखात टिळकांनी असे लिहिले आहे की, मृत्यूच्या उग्रस्वरूपापुढे बारीकसारीक मतभेदाच्या गोष्टी विसरून गेलोत व जुन्या आठवणी जागृत होवून बुद्धि व लेखणी गोंधळून गेली. आगरकर हे मूळचे गरीब स्थितीतील असता त्यांनी आपला शिक्षणाचा उपयोग द्रव्य न मिळवता समाजाचे ऋण फेडण्याकरिताच केला या गोष्टीला त्यांनी नेहमीच महत्व दिले होते.

पुरस्कार — महाराष्ट्र अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीतर्फे सुप्रसिद्ध गोपाळ गणेश आगरकर नावाचा पुरस्कार दिला जातो. इ. स. मध्ये हा पुरस्कार डॉ. श्रीराम लागु यांना तर २०१२ मध्ये सत्यशोधक मंडळाचे सक्रिय कार्यकर्ते सय्यद भाई यांना देण्यात महाराष्ट्र संपादक परिषद ही संस्था आदर्श पत्रकारीतेसाठी गो. ग. ३ पुरस्कार देते.

संदर्भ —

१) कठारे डॉ. अनिल, आधुनिक भारताचा इतिहास, प्रशांत प्रब्लिजिंग जळगाव जून २०१५ पेज नं. ३०

२) सोनवणे स्नेहल, आधुनिक महाराष्ट्र, सक्सेस पब्लिकेशन, पुणे पेज नं. १०

३) नातु म. ग. दि. ए. देशपांडे, आगरकर वाडमय खंड १ ते ३

४) चवसाळकर अशोक, तानाजी ढोंबरे, डॉ. भा. ल. भोळे, आचार्य विचार

५) चवसाळकर अशोक, आगरकरांचे राजकीय विचार २००५

६) मराठी विश्वकोष, आगरकर गोपाळ गणेश, १४ जुलै १८५६ ते जून १८९५

७) Google cache of- <http://www.dailykesari.com/sund2htm>